

ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA XXV.-

UREDNIK
DR- D: BORANIĆ.

U ZAGREBU 1924
KNJIŽARNICA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (STJ. KUGLI).
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE.

Folklorističke dopune.

Mojo Medić.

Srpska Književna Zadruga izdala je g. 1923. „*Наш народни живот*“ od univerzitetskoga profesora dra. Tihomira R. Đorđevića. Pročitavši i po drugi put ovo veoma zanimljivo i vješto napisano djelo, želim da ga u četiri stvari nadopunim podacima, koje poštovani pisac izrijetkom ne spominje. A time se odazivam i njegovoj želji u „Pogovoru“.

I.

Ubijanje staraca.

Tri lista namijenjena su ubijanju staraca (str. 147—152.), na koje „je — kaže pisac — u nas prvi skrenuo pažnju“ dr. Sima Trojanović („Искра“ za 1898. godinu i posebno). Među književnim radovima, kojima se pisac služio, napomenut je i „Zbornik za nar. život i običaje Juž. Slavena XXIV, 29.“, ali se ne ističe napose ni natpis članka u njemu niti ime pisca. Pa jer dr. Tihomir Đorđević nije to uradio kao kod drugih radova, pa i svojih, evo ću ja da objavim. Članak se zove „Nemri“, a napisala ga je moja malenkost, koja eto nije zavrijedila da joj se njezin rad i ona po imenu spomene.¹

Taj je članak u vezi sa člankom „Zidanje Vavilona (Babilona)“, koji je u njemu izrijetkom naveden, a štampan je godine 1883. u novosadskom „Јаворы“ (str. 305.). Objavljen je dakle 15 godina prije Trojanovićeva Članka „Лапот и проклетије у Срба“, pa ipak to nije smetalo dru. Tihomiru Dorđeviću da napiše: e je „u nas prvi skrenuo pažnju“ na ubijanje staraca dr. Sima Trojanović! Ovaj za nas male ljude neobični postupak uglednoga pisca mogao bi se razumjeti samo tako. ako riječi „u nas“ ni 1923. godine ne

¹ Eno ga je „Hrvat“ u broja od 13. maja 1926. primijenio na neke političke prilike, ma pod nezgodnim natpisom „Iz pokojnikovih zapisaka-“, jer ja baš nemam volje, da ma za čiju ljubav prije sudenoga danka budem — pokojnik!

obuhvataju i moj rodni kraj Liku, za koju sam poimence sabrao više podataka u zatajenom članku „Nemri“. Pa jedna je nova bilješka o „Nemrima“, baš u istoj knjizi „Zbornika“ (od Krmpotića), ali na strani 324.; i ona je s njime -- hude sreće bila!

Svakako treba isporučiti, bilo cio članak o „Zidanju Vavilona“ bilo izvadak u „Zborniku“, s onim, što o zidanju kaže Sveto Pismo Staroga Zavjeta (navlastito Prva knjiga Mojsijeva. glava 11.), da se još bolje uoči narodno vjerovanje i namještanje, koje se doista može metnuti o bok Ser Džems Frezerovim prepričavanjima teksta Svetoga Pisma, koja nam iznese dr. Tihomir R. Dordević.

Moj dobroseljski pripovjedač Vuk Vojnović doista je primio to pričanje od nekoga starijega svoga; a tko je prvi donio u naše Dobroselo takav postanak Vavilona, ne će se moći nikad ustanoviti, jer su sadašnji Dobroseljani potomci naseljenika iz Dalmacije (jedna se porodica na pr. zove Stikovac, jer se doselila iz Štikova kod Vrljike), u kojoj se upravo kao i drugdje priča ovo ubijanje nemera ili staraca.

Varaonovu (Faraonovu) odluku: da „osele proklet bio, tko bi svoga oca i starijega ubio“ (ma bio taj stariji žena [nemra ili nemrica] ili tko drugi), - - jer „je kadar jezikom pomoći, i ako nije više ni za kakav posao“, potvrdio je dr. Tihomir R. Dordević „s narodnom tradicijom“, naime da se prestalo s ubijanjem staraca tek onda, „kad su se ljudi uvjerali, da u njima nije iščezlo zrelo rasuđivanje, već da ga ima više no kod mladih ljudi“ (str. 151.). Zar ne „opet to, ali malo drukčije“?

Lazar Pešić, gradski činovnik u Srijemskoj Mitrovici, služio je duže vremena u Bosni, pa mi reče, kako su zemanile, za turskoga vladanja, mladi ukućani na granici Bosne i Hercegovine dogovorno iznemogle starce i starice trovali javno, te ih onda sahranjivali. Ovo je svakako bio ljepši i čovječniji običaj za njihovo smicanje negoli svi drugi; a sličan je po načinu rješavanja onome, što ga napominje dr. Tihomir R. Dordević za selo Prisjan kod Pirota.

Uz nar. poslovice „Stigao za sekirče“ i „Gotov je za sekirče“, pristaje i ona „Zrio za sjekiru“. A od metanja lopara na glavu jamačno je postao ružni običaj, da kad hoće na pr. čovjek da tuče ženu (što nažalost i sada biva) ili koga drugoga, da mu natuče na glavu kakvu torbu, vreću ili krpetinu, pa onda udara čim stigne i kud hoće. A tako radiše i razbojnici pri pljačkanju tuđih domova, dok se sami ne stadoše „maskirati“.

Inače sam uvjeren, e će se u narodu i ü našoj starijoj i mlađoj književnosti naći još dosta podataka, kojima će se proširiti ova i onako jednostrana rasprava dra. Tihomira R. Dorđevića.¹

H.

Mandragora.

Godine 1898. našao sam u 54. broju bečkih novina „Fremden-Blatt“ (od 24. februara, str. 13.) podlistak „Alraun und Hexensalbe“. Još sam onda imao volju, da ga prevedem za koji časopis, ali sam otezao dok vidim ovo pa ono. I tako je prošlo 28 godina, a da ne izvedoh svoju nakanu, koja mi se pak obnavljala svagda, kad god sam uzeo u ruke taj iskinuti podlistak ili pročitao nešto novo o mandragori; ma najviše godine 1918., kad sam dobio od sadašnjega počasnog doktora prava Vladimira Mažuranića VII. svezak njegova epohalnog djela „Prinosi za hrvatski pravno-povjestni Rječnik“ i pročitao, što stoji uza riječ *pokrik* (str. 986.), — pa i 1923., kad sam pak listao u uvodu napomenuto djelo dra. Tihomira R. Dorđevića, jer se u njemu napose raspravlja o *mandragori* (str. 156.).

Njemački podlistak napisan je povodom presude neke berlinske viračare na tromjesečni zatvor, jer je sa svojim korijenjem i koječim drugim od jedne služavke izmamila dosta novaca, a da joj nije mogla povratiti njezina bivšeg dragana. Vjera i praznovjerica obuzimala je od vajakada sav svijet. Mandragorin korijen nosila je uza se čak i pobožna Djevica Orleanska kao amajliju; pa su se i kraljevi i carevi zanimali za nj.

Mandragora je po izlaganju u knjizi „Real-Encyclopädie der gesammten Pharmacie“ (od dra. E. Geisslera i dra. J. Moellera. svezak VI., str. 518.) ime biljnom rodu iz porodice pomoćnica (Solanaceae). od kojega jedna vrsta, *Mandragora officinarum* Miller (M. acaulis Gaertn., *Atropa Mandragora* L.), raste samonikla u zemljama oko Sredozemnoga mora. Ona je trajua zelen gotovo bez stabljike; ima prizemno lišće, koje je do 30 cm dugačko, a do 12 cm široko, pa je cijela ruba. valovito i glatko. Iznad lišća izdižu se gole cvjetne stapke sa spolja dlakavim i zelenkasto-žutim

¹ Ubijanje staraca bilo je uobičajeno i kod drugih „primitivnih naroda“. Tako je već Dositije pisao: „U neki mesti nisu zakona ni imali, nego su se samo po svoi običai vladali (kako se i do danas u Ameriki i u Afriki ima), ali šta se je tu po običai i po svoi adeti činilo, to je pogano i pomisliti. Sinovi su prestarele svoje roditelje ubivalu roditelji su decu svoju na žrtvu bogovom svoira klali i pekli! Žive su jadne-slugo s njiovi mrtvi gospodari zakopavali“ („Етика“, Zemun 1850., str. 81.).

cvjetovima, iz kojih se razvijaju žučkaste bobice ili „jagode“ s promjerom (priječnikom) od 1'5 cm.

Od te vrste potječe *mandragorin korijen* (*Radix mandragorae*; Alraunwurz, Alraunmännchen, Alrunike; Racine du Saint Esprit; Mandrake-Root). koji je 50—90 cm dugačak, a katkad više od 2'5 cm debeo. Nalik je na repu. Svjež je mesan, brazdičav, bjelkast, mirisa jako omamna. Suh je pak naboran, spolja smeđ, iznutra bjelkast; Pod mikroskopom ima svoj osobiti sastav, kojim se razlikuje od bunova korijena (bun je *Atropa belladonna* L.). Čitava je biljka otrovna; kemijski nije još potpuno istražena. Ima pak u sebi alkaloida mandragorina.

Mandragora je jedna od najstarijih čarobnih biljaka. S malo uobrazilje može se u korijenu uočiti oblik gola čovjeka, kojemu su četiri glavne žile ruke i noge, i zbog čega je Pitagora nju nazvao „anthropomorphon“ (u čovjeka pretvorena biljka). Jedan mali čovjek, pravi čovječuljak, koji u zemlji raste, morao je odavno pokrenuti ljude na smišljanje i razmišljanje, a pogotovu kad su ostatke od lisnoga čuperka (ruže) držali za glavu njegovu.

O vađenju korijena naveo je nešto i dr. Tihomir R. Đorđević, ali ne potpuno. J. Flavije (Flavius) kazuje, kako su Grci vadili korijen (njihova riječ „mandragora“ znaci na njemačkom jeziku „die Herdensammelnde“): „Vađenje biva onda, kad >se uvjere da ne piri nikakav suprotni vjetar, i kad su — okrenuvši lice prema zapadu -- mačem tri kruga zaokružili.“ Ovo Plinijevo opisivanje nadopunjava on time, što nitko nije smio sam iščupati korijen, već su gornji kraj njegov privezali crnome psu za rep, pa su psa nagonili da ga izvuču, pri čemu se čula potresna dernjava mandragore i pas se mrtav stropoštao. Kopač je mandragore morao, kao i Odisej ispred Sirena, da začepi uši voskom, samo da preživi tu njenu neugodnu dreku. Pisac podliska (m. k.) navodi dva mjesta iz Šekspirovih djela (njemačko izdanje), u kojima se ističe ova mandragorina krika: „Wenn's kreischt, als grübe man Alräunchen auf, bei deren Ton der Mensch von Sinnen kommt“; i „Wenn ein Fluch todbringend wäre, wie Alraunenstöhnen“. Ti su primjeri zacijelo i u Ser Džems Frezerovoj knjizi, kojom se pisac rečenoga djela i ovdje dobro koristio; a od primjera iz njemačke književnosti, koji kazuju, kako su se Flavijeve priče srasle s germanskim mitom i hrišćanskom **misterijem**, znamenit je onaj o Svetoj Hildegardi. Za mandragorin korijen, reče ona, da je izvržen iskušenju đavola više nego sve druge biljke, jer je stvoren po čovječjem obliku i

od iste je zemlje kao i Adam. Nijedan se nevoljnik ne ustručava, da njezin korijen, svježom vodom opran, u svoju postelju metne i da kaže: „Gospode! koji si čovjeka iz ilovače bez bola sazdao, evo mećem pokraj sebe istu zemlju, koja pak nikada sagriješila nije, da moja grješna zemlja onaj mir, što ga isprva imadaše, opet dobije.” Da bi se pak digla cijena ovom čarobnom korijenu, proturivali su lakomi prodavci u svijet, što je i dr. Vladimir Mažuranić napisao kod riječi „pokrik. ili pokrín“: „Vjerovalo se tvrdo, da ovo bilje nikne pod vješalima; pridavalo se k tomu kao uvjet, da se biljka rađa samo, ako je obješenik bio nedužan.” Otuda se „alraun” ili „alrun” prozvao njemački i „Galgenmännlein”,— inače „galženjak”.

Ipak je bilo ljudi, koji su ustajali protiv tih praznovjerica o mandragori. Perger, koji je napisao čitavu studiju „o alraunu”, iznosi za svjedoka Anhorna, koji je u svome djelu „Magiologia” (Basel 1674.) kazao: „Ovaj alraun nije ništa drugo, već jedna prirodna korjeučina, u kojoj živi đavo predstavlja samoga sebe, da služi tvrdiei (škratici), da ga oni zbog toga poštuju kao Boga i dobročinitelja, a najposlije da im mjesto kamate odvuče dušu u bezdan pakla.” Potpuno priznanje svačije zaslužuje tek Martin del Rio, koji je u svojim „Disquisitiones magicarum” još godine 1595. objavio ovo: „Kad sam g. 1578. vršio dužnosti sudije, došla mi je u ruke među zaplijenjenim spisima nekoga tuženog lieenci-jata sa čarobnom knjigom, koja je bila ispunjena čudnovatim karakterima i znakovima, i jedna kutijca poput mrtvačkoga sanduka, u kojoj je ležao jedan stari i crni alrunski čovječuljak s dugačkom kosom, ali bez brade, pa je upotrebljavan za čarolije i za množenje zlata. Ja sam alrunu otkinuo ramena. Koji su to gledali, rekoše mi: da će me kod kuće velika nesreća snaći. Na to sam se smijao i odgovorio: tko se boji, nek se prođe toga! I najzad sam knjigu, kutijcu i alrunskoga čovječuljka bacio u vatru, pa nijesam mirisao ništa drugo, već miris od izgorjela korijena.”

Budući da su „alrunski čovječuljci” bili skupocjeni, uzimalo se kao nadomjestak i korijenje drugih biljaka. To je dalo povoda dru. Vali Vouku, univerzitetском profesoru, da je u „Farmaceutskom Vjesniku” (za g. 1922., str. 6.) napisao članak „Radix mandragorae”, u kome pak dokazuje, e je droga, koja „se pod ovim imenom sabira u velike u krajevima Gorskoga Kotara u Hrvatskoj”, korijen srodne biljke, „koja je u tim krajevima značajna,

a to je *Scopolina carniolica* Jacq.", —te da ove slovenske skopolije ima „i na Velebitu" (a ušla je u „Jugosl. imenik bilja" pod sinonimnim imenom *Scopolina atropoides* Schultes i narodnim imenom lenkovac). Stariji nadomjestak bješe *divlji alraun* ili *laneuva* (*Allium victorialis* L.), koji je i sam bio čaroban, ali je morao da nadomješta svojim „podankom" (na kom su lukovice) pravi alratm. Od njega je i car Rudolfo II. imao izrezan jedan par, muško i žensko, koji je čuvan u bivšoj dvorskoj knjižnici u Beču. Najveća je pak prijevara činjena repastim korijenom *debele tikve* (*Bryonia alba* L.), iz kojega su čovječuljci izrađivani i zlatom naplaćivani. A takovi čovječuljci postajali su i sami od sebe, kad su mladi korijen zavukli u šuplji kalup, koji je podoban čovjeku, pa ga je rastenjem ispunio.

U rečenom podlisku dotaknuto je vjerovanje o mandragori u Galiciji i Bukovini. Rumunima u Bukovini ona je istovetna s *bunom* (velebiljem) i *lenkovcem*, a zovu je *matraguna*. Od ovih dviju biljaka priređivani su i smrtonosni napici, baš kao i od prave mandragore. „Daj mi mandragore da pijem", iskala je i Šekspirova Kleopatra. A *matriguna* galičkih Rusina bješe neka tajanstvena biljka, koja bi po opisu najprije mogla biti *paskvica* (*Solanum dulcamara* L.), a po pričama o njoj baš *pravi alraun*. Eto kako je ime mandragora prešlo i na mnoge druge biljke, srodne i nesrodne.

Upućujući na citate dra. Vladimira Mažuranića o mandragori iz raznih rječnika, navodim jedan iz „Rječnika hrv. ili srp. jezika", koji nije uočio ni on niti dr. Tihomir R. Đorđević. Previdjeli su u istome stupcu malo poviše riječ *mandogaro*, kod koje je napisano ovo: „U rukopisu XVI. ili XVII. vijeka pisanome crkvenijem jezikom. Jegda hoštetb slonica da primetb plodb i obretetb drvo manbdogaro, i okušajetb otb njego ... Physiologus, novak. star. 11, 192.«

Matraguna, matriguna i mandogaro isto su što i mandragora, samo malo izvnmto. Njeno već napomenuto njemačko ime „die Herdensammelnde" tumači pak dr. Vale Vouk (zacijelo po Leunisu) ovako: „Ime mandragora izvodi se od grčke riječi mandra (staja) i ageiro (skupljati), jer je navodno po pričanju ova biljka imala moć, da drži stada u blizini staja, a i sama dolazi i raste oko staja na dobro gnojenom tlu."

Napomena dra. Tihomira R. Đorđevića: „što u današnjoj našoj literaturi, koliko je meni poznato, nema pomena o praznovericama o mandragori, ne mora značiti da ih nema

ni u narodu. Slučaj je možda hteo da ostanu nezabeležene"; pa i ova godinu dana prije njegove dra. Vale Vouka: „U mnogim objelodanjenim starijim i novijim ‚ljekarušama‘ nijesam mogao naći ništa o mandragori. Svakako će trebati nastaviti historijska istraživanja o toj zanimivoj biljci, u koliko se spominje u vezi sa našim narodnim vjerovanjem", — dale su mi povoda, da potražim kuda sve raste mandragora u području sadašnje naše Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Već je sprijeđa istaknuto, da mandragore ima u zemljama oko Sredozemnoga mora. *Mandragora officinarum* Miller „je pravi mediteranski tip, kojemu je domovina Grčka, a dolazi i u ostalim krajevima Mediterana". Schlosser i Vukotinović u djelu „Flora Croatica" bilježe je za okolinu Dubrovnika; a dr. Vale Vouk kaže još, da su u Flori Grčke „poznate naročito dvije vrste: *Mandragora officinarum* L. i *M. autumnalis* Sprengel". Dr. Vladimir Mažuranić navodi i vrstu „*Mandragora vernalis* uz srodne suvrste *domaće*" kao bilje „i u južnoj Evropi". Dr. Lujo V. Adamović, koji je u „Бранкову Колу" (za g. 1899., str. 1619.) objavio lijepu studiju „O narodnim nazivima biljaka", te njome proširuje Pancićevu u „Ботаници" (od g. 1873., str. 113.), držeći se Visianijeve „Flora Dalmatica" (od g. 1852.), opisao je „Botanični izlet na Snježnicu" („Glasnik hrv. nar. društva", Zagreb 1886., str. 154.). U njemu se nalazi ovo: „*Mandragora officinalis* L. (isto je što i *M. officinarum*) cvate u ožujku (martu), ali sam biljku sa jagodama (pod konac julija) mogao ipak naći, te zato cijenim, da će valjda biti posve rijetka ili već iskorijenjena od mještana, koji ju upotrebljavaju kao lijek" (str. 159.). Od istoga je pisca u tom „Glasniku itd." za narednu godinu i članak „Građa za Floru Dubrovačku" (dio prvi, gdje se među biljkama, „kojih nema drugdje po Dalmaciji", spominje za subalpinsku formaciju i *Mandragora vernalis*. Pa i u njegovu djelu „Die Pflanzenwelt Dalmatiens" (Lipiska 1911., str. 6.) nalazimo vrstu *Mandragora vernalis* kao jednu od rijetkih biljaka u okolici Dubrovnika. I tako bi ova *rana mandragora* (ili proljetna) iz „tijesnih njedara Dubrovnika" s ljekovitom mandragorom bile dvije vrste, koje rastu samonikle jedino kod Dubrovnika.

Ova dva znanstvena imena ja sam načinio, jer ne naduli da je dr. Lujo V. Adamović za mandragoru u prednjim radovima ma koje narodno ime pribilježio; "a nema ga ni u njegovu članku „Botaničke šetnje po klasičnom dubrovačkom zemljištu", što je

objavljen u „Srđu“ (za g. 1902., str. 200.). U Šulekovu „Jugoslavenskom imeniku bilja“ ima ih pak 18: bunovina, jabučina, okoločep, škočec, skocelj, skočac, telsti ili tusti koren, velje ili veliko zelje, mandragula, mandrak, dliskva, drstlivka, nadlišek, nadliška, adamova glava, alrun. Ova su imena sabrana u „Kazalu“ (str. 532.), ali u abecednom popisu nema imena mandragula, a u „Kazalu“ iz njega opet 19. „natragulja“. Adamova glava ušla je u „Dodatak“.

Pokrika ili *pokrina* ne spominje Sulek među navedenim imenima, ali je još u I. dio svoga „Biljarstva“ (Beč 1856., str. 190.) uvrstio imena *pokrin* i *nadlisak*. I dr. Tihomir R. Dorđević preuzeo je tobožnja sama narodna imena iz djela P. Sofrića, koja su s malim izuzecima već otprije u Suleka. Naziv *polučovjek* je Kolumelina (Columella) „*planta semihominis*“; alrun i alraun jesu njemačka imena, koja su postala od Tacitove riječi Aurinia, jer runa znači tajna. Slavno ime *adamova glava* načinjeno je po tumačenju dra. Vladimira Mažuranića od ruskoga „Адамова голова“. Odbivši Sofrićevo ime „vodopić“ i slovenska imena, koja nijesu preuzeta u „Rječnik hrv. ili srp. jezika“, za ostala sam tražio Sulekove izvore, te sam našao: da su imena jabučina (zabilježio Mate Vodopić, bivši župnik u Gružu), skocelj (iz rukopisa O. Mattei, isusovca u Dubrovniku, koji je umro 1791.), skočac (po mletačkom rukopisu, „najstarijem hrvatskom imeniku bilja“, naime od g. 1415.) i veliko zelje (iz zbirke imena ljekovitoga bilja od časnoga o. Ivana Kuzmića, ljekara samostana Franjevac u Dubrovniku) jedina, koja bi se mogla primijeniti na mandragoru. oteta samo, što nema uza njih onakovih primjera, kao što ćemo ih naći uza biljno ime *koštrava* u malo čas pomenutom „Rječniku“, a koje ću primjere poslije iznijeti, jer bi se onda moglo odlučno o tome govoriti. Inače upozorujem na „Priloge poznavanju nar. imena biljaka u Hercegovini“ od prof. A. Pichlera (Mostar 1905.) i „Prilog za nar. botaničku nomenklaturu na Lošinj i bližnjim otocima“, sakupio prof. A. Haračić („Glasnik hrv. nar. društva“, g. VI., str. 299.), jer će nam i oni dati razjašnjenja o nalaženju mandragore i o njenim narod, imenima. Tako na pr. otpada podatak bosanskoga biskupa O. Vujičića, „prijatelja biljarstva“, e je *okoločep* u Bosni — mandragora (vidi o njemu, naime okoločepUj dobru obradu u „Rječniku hrv. ili srp. jezika“).¹

¹ Feliks Barušić, pišući o biljkama u nar. pjesmama u sarajevskom „Školskom Vjesniku“ (za g. 1899., str. 510.) tvrdi također, da okoločep nije mandragora: „Ona naime ima sva gorak neugodan okus; kada se miriše, onda omamljuje, a lišće po gotovo odurno zaudara. Ako bi mlada ovakvo bilje svome mužu u večeri donijela, moglo bi joj se baš protivno dogoditi od onoga, sto je htjela čaranjem da postigne.“

Valja mi još zaci i u druge krajeve naše Kraljevine. Kad sam bio u Biogradu mjeseca juna 1925., uhvatio sam vremena da se svrnem u Botanički Institut univer. profesora dra. Nedjeljka Košanina, ne bih li našao kakvih podataka o inandragori iz Južne Srbije, jer je po Raučićevoj „Флори Кнежевине Србије“ nije bilo u predratnoj Srbiji.¹ Gosp. profesor je baš bio na ekskurziji u Južnoj Srbiji, a njegov docenat dr. Ljub. Glišić namakao mi je toga radi par stručnih djela. Tako A. Engler i K. Prantl u IV. dijelu svoga odličnog djela „Die natürlichen Pflanzenfamilien“ pišu za rod Mandragora: „3 vielleicht 4 Arten im Mediterrangebiete und im Himalaya“. Ed. Boasje (Boissier) razlaže, da mandragore ima u ovim zemljama: „Hispania, Italia borealis, Dalmatia, Africa borealis“ („Flora Orientalis“, IV. svezak, str. 291.). Po Leunisu („Synopsis der Pflanzenkunde“, II. svezak, str. 587.) ima nje „am Mittelmeere, vorzüglich häufig in Griechenland“. Za mandragorin korijen veli pak on: da se odijeva lijepo, čuva na tajnom mjestu u ormaru, pere svake subote vodom ili vinom, i da mu se daje obrok pri svakom jedenju; — ali i da liječi najteže bolesti ljudi i životinja, izravna raspre, pomaže srećan porođaj i tečenje novca. No „Флора Бугарска“ ne zna o njoj ništa.

U Srijemskoj Mitrovici dobio sam djelo „Flora von Deutschland, Osterreich und der Schweiz“ od dra. prof. Thomea; i u njoj stoji (IV. svezak, str. 136.): „Die dem Mittelmeergebiete angehörende Mandragora officinarum L. ... findet sich im Gebiete nicht vor, soll aber früher in der Südschweiz und in Südtirol gefunden worden sein.“ Dalmaciju tu ne spominje pisac, i ako je tada ubrajana u Austriju.

Po povratku dra. Nedjeljka Košanina s ekskurzije javlja mi 8. jula 1925. dr. Ljub. Glišić ovo: „Prema obaveštenju dobivenom od gosp. profesora i doktora Košanina izvesno je, da mandragora nije do danas nađena u našoj Flori.“

Ako je uopšte ima u Južnoj Srbiji, ja držim da je jedino moguće naći je u baštama ili kao zadivljalu iz bašta. Ovo mišljenje, razume se, ničim ne potkrepljujem, i trebalo bi isto proveriti na licu mesta.“

I na osnovi svega ovog traganja pouzdano je samo to, da se n našoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nalazi mandragora, bilo

¹ U raspravi dra. Save Petrovića „Лековито биле у Србији“ („Српски Архив за Целокупно Лекарство“, књига XVI., 1883.) nema ni spomena o mandragori; a tim se potvrđuje, da je uopće nije ni bilo u granicama Srbije.

u jednoj ili dvjema vrstama, jedino u Dalmaciji, i to isključivo kod Dubrovnika.

Ali kad se po baštama (vrtovima, gradinama) njeguju uresa i zabave radi svakojake strane biljke, zašto da ne bi bilo u njima mandragore po Južnoj Srbiji i drugdje? Eno se na pr. u Ključu njeguje sprijeda pomenuta slovenska skopolija ili lenkovac „u svim vrtovima protiv revmatizma i groznice, te kao abortivno sredstvo i ljubavni napitak”. No dr. Vale Vouk iznese uza to još i ovo: „Litavci uzgajaju potajno istu tu biljku u vrtovima i uporabljaju je protiv paralize. Oni je kubaju i sa pivom; a takovo opojno piće ima navodno moć, da seksualno djeluje na muškarce, pa tako se tumači kao aphrodisiacum.” Arapi jedu i danas mandragorine bobes, jer ih uspavljaju, pokreću na putena djelo i čine plodnima. A to je po pređašnjem primjeru Stojana Novakovića iz „Physiologusa” i „slonicu” navuklo, da okusi boba od mandragore. I u Egiptu su od mandragore „sjemenke metali u pivo, da lakše zavrti u glavi” (Tschirch, „Handbuch der Pharmakognosie”; preuzeo sam iz svoga članka „Razdrašci po svijetu”).

što pak Turci i Cigani „u našoj zemlji”, po pisanju dra. Tihomira R. Đorđevića (str. 159.), znadu za mandragorine moći, bit će da su njihovi stari donijeli ovamo to znanje sa sobom, pa se predajom s koljena na koljeno održalo sve do danas, ili ju je zamijenilo njegovanje mandragore u vrtovima. A ovo će se moći provjeriti tek onda, kad se i širi krugovi stanu zanimati za to.¹

Svi ovi navodi o nalaženju mandragore u našim krajevima, pa naposljetku i „etnografska studija” dra. Leopolda Glücka „Narodni lijekovi iz bilinstva u Bosni” (godine 1892.), u kojoj nema nikakve vijesti o mandragori niti potvrde imena biskupa Vujičića „bunovina”, očevidno razjašnjaju napomenu dra. Tihomira R. Đorđevića, što

¹ U ovom smislu obratio sam se na Ristu Stavrića, učitelja u Ohridu, preporučeni pismom (18. avgusta 1925.) i dopisnom kartom (12. decembra iste godine), ali dosad ne dobih nikakva odgovora. Doznao sam pak s druge strane, da se neki Živko Travar (nadimak, što trave prodava) razumijevao u svakojake trave, pa i n pravljenje spolnih razdražaka. Jedinu i glavnu nadu polažem sad na gospodu učitelju i suprugu pukovnika, Darinku Raketića, koja će zacijelo svojim razgranatim poznanstvom (služila je do oktobra 1926. u Kievevu) pribitati izvještaje o ovom. pitanju.

Boraveći mjeseca juna 1926. u Derventi, razgovarao sam se s gimnazijskim profesorom Šukrijom Alagićem i o mandragori. On je 20 godina odslužio u Sarajevu, ali za nju ne znade kao da je i nema na svijetu. Kako je imao u svojoj, knjižnici „Deutsch-arabisches und Arabisch-deutsches Wörterbuch” od Adolfa Wahrmanda. ispisao mi je ix njega ovo: „Alraun = luffah = eine Art Eierpflanze; Mandragora = jebruh, tuftahu-jebruhe; Mandragora autumnalis im Libanon = huhud-dubbi = Pfirsich (in Syrien: Pflaume) == tuffahul-džinni.”

„današnja naša literatura“ oskudijeva praznovjericama o mandragori, pa i dra. Vale Vouka, što o mandragori nije mogao naći ništa „u mnogim objelodanjenim starijim i novijim ljekarušama“.

Ako je pak itko mogao da dozna što o čarobnoj moći mandragore i o tome da napiše, što je glavno, bjehu to u prilici samo stari i novi pisci dubrovački (uključivo i Gružani). Ljekovitost njenu u naše vrijeme obznanio je, kako već razabراسmo, dr. Lujo V. Adamović. Utvrdio sam i to, da se samo četiri narodna imena: *jabmina* (i ako nas podsjeća na Bjelostjenčevo tumačenje riječi mandragora: m. canina, aut terrestris malus),¹ *skocelj*, *skačac* i *veliko zelje* mogu primijeniti na mandragoru, jer su ih zabilježili dubrovački građani; ali sad je prilika, da ispunim obećanje o *koštravi* (ili *koštravi*). „Neki pisci Dubrovčani XVI. vijeka pominju ovu travu (ili njezin korijen) kao otrov što mami i kao ljubavni napitak (urednik Pero Budmani dodao je: valja da je za njih koštrava isto što vrat ili ljulj [*Lolium temulentum* L.]).“ To je rečeno po pisanju M. Vetranića, M. Držića i B. Gradića; a ti primjeri glase: „Koštrava i bilja ostala otrovna narava (ovdje je imenica narav muškoga roda). — I pjesance njih gizardave, koje toli slatke biše, kako korijen od koštrave, srdačce nam zatraviše. — Podsiona što je vlas koštrave ljuvene. — Ali me koštravom ljuvenom opoji. — Nastoje ovu koštravu i jedovitu travu sasma iskorijepit.“

Ispred ovoga dolaze i ovi primjeri iz istoga vijeka: „Dračje mi je za ružicu, a koštrava za tratorak. — Svuda je koštrava s troskotom pronikla. — Potreba je da naj prije uloži se mnoga muka, i koštrava sva izrije, da ne ostane nigdje struka.“ — Tu je iz Gruža poslovice: „Od trave koštrave i od žene jezične oslobodi nas, Gospodine.“ A kako stojimo s koštravom? Koštrava je, veli pomenuti urednik, „stariji oblik nego koštrava, premda se može biti sasvijem izgubio u našem jeziku“; a iznese samo ovaj primjer od S. Menčetića: „S njih, kako s koštrave gdi gine vinograd...“. Osnova je za oba imena „kostsrb ili kostsrva“, i valja da „znači: osje ili pozder“,

Koštrava i koštrava bila bi po „Rječniku“ imena za 3 vrste biljaka: 1) za vrat ili ljulj, t. j. *Lolium temulentum* L.; 2) za koštan, t. j. *Sorghum halepense* Pers.; i 3) za srijemski krpiguz, t. j. *Setaria verticillata* Beauv., ako se uzme u obzir ime koštrba iz Božjakovine blizu Zagreba, — ali se to teško opravdava. Ostaju

¹ Inače je jabučina na poluotoku Eelješcu PhvsaHs Alkekengi L. (dr. Oskar Hovorka pl. Zderas).

dakle prva dva značenja. Kad se osvrnemo na sve, što je o mandragori izneseno, pa pomislimo, da vrat ili ljulj „u nas u žitu raste“ i samo „zadrži u zrnelju neku otrovnu materiju, od koje može čovjek i stoka da zavrata“ (Pančić), te da i Thome piše: „Die Früchte sind giftig“ (L svezak, str. 93), a „zavratati“ da znači u Boci „opiti se i poludjeti, kao kad se najede vrata“, — onda se ne može odobriti nikako, da je vrat ili ljulj nekim piscima Dubrovčanima XVI. vijeka bio koštrava ili koštrava. Tome tumačenju najviše se protivi to, što je „korijen od koštrave“ srce zatravljavao. I stoga držim, da je kOstrava tim piscima bila mandragora.¹

Ostaje još da se prouče primjeri, po kojima „koštrava s troskotom pronikne“ i „kako s koštrave gine vinograd“.² Potonji primjer doziva nam u pamet *zubacu* po srijemskim vinogradima, koja se

¹ Za potvrdu toga evo ovoga odlomka iz Đorđevićeve rasprave: „I stari Grci su isto tako (kao i današnje stanovništvo Palestine) pripisivali mandragori moć da može izazvati ljubavnu strast i možda, iako to nije izrikom nigde rečeno, da može učiniti da nerotkinja zatrudni. Ali za taj cilj oni nisu upotrebljavali njezin plod, već koren, koji su potapali u vinu ili sirćetu. Mi u njih ovo verovanje nije ugušeno. Grci još i danas veruju u mađičku moć ove biljke; mladići je nose u torbama da bi općaravali ženskinje“ (str. 158.). Podmevanje ljulja za koštravu, pa još od strane urednika Dubrovčanina, koji je i italijansku literaturu izvršno poznao, pokazuje, da se u Dubrovniku na ove moći koštrave iz XVI. vijeka u novije vrijeme sasvim zaboravilo. A vrlo bi dobro bilo, kad bi tko objavio, za kakve se „lijekove“ danas uzima ona. jer bi se tek time štošta još bolje ocijenilo.

Ipak će biti, da se sačuvao trag samome imenu mandragora u riječima *mantrancija* (u okolici dubrovačkoj), *mantranje*, *mantrati se* (u Belinu i Stulićevu rječniku), pa u naše vrijeme u Dubrovniku, gdje se govori: „Mantra mi se, ne mogu stat na nogama.“ Urednik Pero Budmani pomišlja na srodnost ovih riječi „s mandragora*“; a radi -t- (mjesto -d-) upućuje nas na već istaknuto rurnunsko ime matraguna. A ja sam pak našao u djelu P. Mate Santic. ha „Nauk oko cerkavica itd.“ (Zadar 1836., kod str. 139.) riječ *zamantrati* s ovim primjerom: „Živina su suviše kakono smušena i zamantrana, tako da teturaju se i padaju na zemlju brez da im se vrta svist.“ Od mantranja, bilo čeljade ili živina, ne može se dakle stajati, već se pada na zemlju.

Premda sam i prije imao priliku, naime kod tumačenja grčke riječi „mandragora“, da napomenem, kako se i u Srijemu zna za riječ „mandra“; a i da moja poslana riječ *mandraš* iz Dobanovaca (kod Zemuna) s tumačenjem: „čovjek, koji na mandri muze ovce i siri sir“, nije ušla u „Rječnik hrv. ili srp. jezika“, činim to ovdje s naročitom napomenom, e su riječ „mandra“ donijeli u taj kraj Rumuni čobani, koje su Srijemci inače zvali Vlauce i Vlaucani (nom. jedn. „Vlaucan“).

U „Gospodarskom Listu“ (za g. 1861., str. 131.) napominje se *koštrva trava*, ali se sad ne sjećam zbog čega. Da li je ista što i „trava koštrava“ u graškom primjeru? Oblika „koštrva“ nema u „Rječniku hrv. ili srp. jezika“.

² U Pjesmi nad pjesmama (glava 7., 13. i 14.) stoji: „Ranit ćemo u vinaru da vidimo cvate li vinova loza . . . Mandragore puštaju miris . . .“; a u Prvoj knjizi Mojsijevoj (glava 30., 14.) veli se: „Ruvim izide u vrijeme žetve pšenične i nađe mandragoru u polju, i donese je Liji materi svojoj.“ Mandragora se po tome nalazila u vinogradima i u polju; a s dubrovačke „koštrave gine vinograd“. Opet neka veza između ovih imena, ako je jevrejska riječ „đfidaim“ uistinu značila pravu mandragoru (vidi i u „Rječniku hrv. ili srp. jezika“ kod riječi „mandragora“).

ne da šale iskorijeniti; a kad uočimo, da troskot raste „an Wegen, auf Schutt und Sand gemein“ (Thome, II. svezak, str. 64.), onda će koštrava u ovom primjeru svakako značiti koju drugu vrstu biljke, a nikako mandragoru. U to se, onako napamet, ne može nitko upuštati, t. j. da odredi, je li to koštan ili druga koja vrsta. I to se mora na licu mjesta izvidjeti!

Po opisu mandragore mogla je ona dobiti ime koštrava, uzevši u obzir osnovu koja znači: osje ili pozder, samo po napomenutim cvjetnim dlakama, ma to nije pouzdano.¹

E, pa kad nemamo u „današnjoj našoj literaturi“ baš ni „pomena o praznovericama o mandragori“. ubrajajući u nju i starije i novije Ijekaruše osim „Physiologusa“, a znamo i zašto, imamo pak drugih biljaka, pored navedenih nadomjestaka i koštrave, na koje su neke praznovjerice s nje prenesene. U tome smislu upućuje nas dr. Tihomir R. Đorđević na *odoljeti*, oman, raskovnik i djetelinu; a u sedam Ijekaruša. što sam ih ja priredio za štampu, ističu se kao čarobne biljke uz ovaj odoljen još *krstae*, *omostic*, *božurak*, *cvijet od kruške* navrnute na jabuku i *obruto*, pa *obrast od šipka* i *celer* (kretuš ili kretoš).² Da sam na to prije mislio, mogao sam iz sličnih radova sabrati i više primjera. Tako je Tomo Dragičević godine 1907. objavio (čini mi se u već napomenutom „Školskom Vjesniku“) u članku „Narodne praznovjerice“. govoreći o „Djeci“: ako koja žena hoće da rodi. neka nosi pod pojasom sjeme od trave *baković*, koja se drukčije zove i *bokvica*.

Sto se tiče *obраста od šipka*, kad uijesam 1904. ispisao cijelu rečenicu iz „Рукописнога зборника народних босанских лијекова Од год. 1749.“ (izdao dr. Giro Trnhelka), evo je sad ovdje: Koja žena nema djece, neka nade u šišarci na šipovini tri crva, neka se popne na vrbu drvo na Mladu Nedjelju kada sunce zalazi (krivo je složeno ‚izlazi‘ prema govoru žene), neka ih proždere i neka rekne tri put: „Sunce zađe za brdo. a i ja zađo⁷ u breme“.

¹ Imajući na umu: da je lišće valovito, i sudeći po slici mandragore da bi se moglo nazvati kuštrasto ili kuštravo (gekraust, crispus), pa u M. \^metranića da se nalazi na pr. ptiče ime *kukuljava*, kojemu po tvorbi odgovara koštrava, a i pridjev *kukuljav* da je uvršten u „Rječnik hrv. ili srp. jezika“, — dalo bi se zaključiti, e je mogao postojati i pridjev *koštrav*, koji bi značio sto i *kuštrar*. Isporedi i kokošje ime *kuštrava*.

² Celer se naziva u Srijemu *kretuš* (Šulek) i *kretoš* (ima u moje „Četiri Ijekaruše“), ali i *mokriš* (vidi u ^Rječniku hrv. ili srp. jezika“). Ova tri imena dadu se rastumačiti onim, što je o celeru još g. 1836. profesor Grigorije Lazić napisao u svojoj „Простој Наравној Историји“ (str. 118): „Koren od celera tera mokraču, kad je frišak (dakle: mokriš); a suv nema snage. Škodljivo je pak njegovo upotrebljenje za potpomozenje pobuđenija k soitiju“ (t. j. za kretanje muškoga spolnog uda; otuda: kretuš ili kretoš). To je pouzdano’.

Dok su djeca bila najveća sreća i Božji blagoslov u kući, dotle su evo i „crvi“ i mnogo sta drugo uzimani, pa i zapisi da ani, samo da bi se mogao čovjek sastati sa ženom. Oko toga se sve okretalo.¹ Ali ako je do žene krivica, onda je morala čak da se provlači i kroz šuplje drvo ili šuplju stijenu, o čemu je „Vreme“ (od 15. aprila 1923.) donijelo ovu zanimljivu bilješku: ^U okolini Kičeva nailazi se na poneko šuplje drvo ili neki šuplji kamen, kroz koje se žene nerotkinje provlače u Evinu kostimu, ne bi li otežale. I svet veruje u uspeh. Na jednom obližnjem brdu postoji mesto Kaluđerica, gde se nalazi ovakva šuplja stena. Ovde se uvek, i danas, nađe i koji dinar, poklon neke od poslednjih posetilja. Te novce sada kupe čobancici, koji ovuda teraju svoju stoku na pašu. Kažu da je nekada ovo mesto bilo Čuveno za nerotkinje, da je svaka posetilja imala uspeha. Onda je uz ovu stenu imao svoju ćeliju neki mlad kaluđer, koji se nalazio ženama pri ovoj proceduri. Po njemu ovo mesto i danas ima svoje ime." (Isporedi moj člančić „Provlačenje kao lijek“ u XVIII. knjizi ovoga „Zbornika“, str. 231.). Završetak te bilješke sasvim odgovara srijemskom naputku: „Neka (takova žena) promijeni pijetla“ (kao što se kod kokošiju radi); i to je, s malim izuzetkom, bio i ostaje za te bolesnice najpreči i najbolji „lijek“, — bolji i od mandragorina „čovječuljka“ i od koštravinog „ljubavnoga napitka“, pa i od bendeluka i od svih molitava, zagovora, zapisa, čarolija, vragolija i vračarija!

Inače za proučavanje „našega obilatog biljnog folklor“ treba pored dobrih knjižnica (i sa stranim djelima te vrste)² mnogo

¹ S tim se potpuno podudara ovo: „U Makijavelijevoj drami „Mandragora“ glavna se stvar vrže oko mandragore i njene moći da nerotkinju načini materom“ (Đorđević, str. 158.).

² Takovo jedno djelo bilo bi: Aigremont „Volkserotik und Pflanzenwelt“, koje sam dobio od Jovana Ž. Jurišića, asistenta „Muzeja Srpske Zemlje“ u Biogradu. Ono je drugo izdanje (izdano u Lipisci g. 1919. u dva sveska i jedan dopunski svezak [„Erganzungsband“], kojega ne dobih s njima). Mandragora je po abecednom redu opisana pod njemačkim imenom „Alraunwurz“ i naučnim „Atropa •mandragora“ (II. svezak, str. 4.). Pisac raspravlja napose o „Muškim i ženskim imenovanjima“ (isti svezak, str. 97.), kakvih ima i u nas (na pr. božur muški i -ženski, pelin muški i ženski, štir muški i ženski); pa zato ističe po obliku i muški i ženski mandragorin korijen već prema tome, da 15 je od vrste Mandragora vernalis ili od Mandragora autumnalis. „Korijeni muške mandragore jesu bjelkasti, a ženske spolja smeđi“, — prvi su nalik na čovjeka „ispod pupka“, a drugi na ženu. Korijen je uziman u napitku, da se zatrudni; i njegov muški oblik zametaše dječaka, a ženski djevojčice. Stari Grci nazivahu muški korijen „morion (= penis)“, pa i „hippo-morion“. Njemačkih imena naveo je pisac više (vidi II. svezak i na str. 106. i 107.); ali za „Galgenmännchen“ veli da je postalo otuda, što po nekoj priči mandragora sama niče „iz mokraće i sjemena (za koje sam objavio naziv muška kap), što kaplje iz jednoga obješenog mladića“.

strpljivosti, napretek para i pustoga vremena za ekskurzije (jer i u ovom poslu slaba je korist od poruka); drugim riječima: neka mlađi stručnjaci, koji su u tim povoljnim prilikama, nastave tamo. gdje su stariji prestali, ili što oni pored najbolje volje nijesu mogli da učine.

III.

Maštarije u „Gorskom Vijencu“.

Razgovor između vojvode Draška i kneza Rogana o maštariji, t. j. o svemu šta je vojvoda vidio u Mlecima, dao je povoda Obradu, da se i on umiješa s pričama o *kokotu*, koji „sljeme za nogu poteže“, o „*rezanju grozda britvom*“ i o „*gaženju vode*“. Obradovo pričanje, koje je „čuo od jednoga đeda“, objavio sam u članciću „Sugestija u Gorskom Vijencu“ („Бранково Коло“ za god. 1900., str. 183.); a time je već označeno to mjesto „kao lijep primjer za takovu sugestiju“, koja je „moguća u sasvim normalnom životu, samo ako je onaj, koji sugeriše, naoružan za to nužnim autoritetom, i ako je ono drugo lice sasvim slabe volje“.

Za Arape kaže još, da i „miris mandragorinih cvjetova i njenih plodova draži ljude kao i žene, budi ljubav u njima i pomaže plodnost“; a napose dodaje, e je arapski liječnik Rapel poznavao jednu ženu, koja je od mandragorina mirisa zatrudnjela. Inače razlaže pisac „o mirisu kao znamenitom (trećem) činiocu“ (I. svezak, str. 15.), pa veli: „Miris je u seksualnom životu pračovjeka vršio istu veliku ulogu kao još i danas kod životinja. On je osjećao različne seksualne mirise od žena kud i kamo jače nego mi; i ovi mirisi bjehu veoma važna afrodisijaka.“ Mandragora, napokon, olakšava začetak i kad se samo metne pod bračnu ložnicu.

O upotrebi *ljulja*, koji je sprijeda napomenut, iznese Aigremont ovo: „Već Dioscorides (II, 122) preporučuje njega kao plodonosnu biljku, a po njemu i Mattioli (127 B): neplodne žene neka se odozdo prema gore kade sjemenom i tamjanom, mirhom i šafranom“ (II. svezak, str. 51.). Za kadenje može se već *ljuljevo sjeme* podnijeti.

U ostalome ima uz neke biljke podataka i iz naših krajeva (I. svezak: str. 13., 50., 61., 62., 63., 65., 66., 67., 74., 86., 87., 104., 110., 111., 116., 125., 136. i 147.; II. svezak: str. 24., 26., 27., 28., 31., 32., 35., 45., 46., 49., 64., 72., 73., 78., 86., 92. i Y5.); a jer o *paprici* nema baš nijedne riječi, evo što sam o njoj ispisao iz bilježaka Jovana Ž. Jurišića: „Na jednom mjestu u „Кићи“ (broj 6. od 7. februara 1926.) stoji napisano u prici „Brat i tri sestre“ iz Paraćina (Miko Petrović, berberin): „Jednoga dana, čisteći sobu. nađe u đubretu jednu neobičnu sjemenku od paprike. Uze je i zagriže je. — Uf, kako je malena a kako ljuta, — pomisli ona. Ali, čudnim slučajem, ona od nje *zatrudni* i poslije određenoga roka *rodi sina*.“ Ovdje se sjemenka od paprike, sudi pisac Jurišić, uzima kao afrodisijakum, jer je od nje žena zatrudnjela i rodila sina u „prastaro vrijeme“. Inače paprika kao salata, a još više kao začim gaji se po povrtnjacima; pa i u saksijama na prozorima i u loncima po doksatima, balkonima i kraj vrata gaji se baš si t n a, ljuta paprika. Gaje je žene s isto toliko nježnosti kao i svako drugo cvijeće. Taj fakat ima u sebi odblesak seksualne fiziologije, jer je poznato da paprika djeluje razdražno na živce izazivajući toplotu i dajući seksualnu silinu. Može biti da se paprika uzima i kao simbol plodnosti, jer je poznato da naročito ova sitna paprika mnogo rodi, načička se, te da žena gajeći je misli na obilan porod i bude otvorena.“

Tada sam izrijekom priznao, da ne znam zapravo, da li „j& već tko drugi i gdje objavio“ taj primjer sugestije; ali sam već iduće godine (t. j. 1901.) imao priliku, da se u istom časopisu (str. 603.) osvrnem na obradu tih stihova iz pera univerz. profesora Jovana Skerlića u njegovu Članku „Jedan prilog ka proučavanju Gorskoga Vijenca“ („Летопис Мат. Српске“, knjiga 286.). Profesor Skerlić imao je naime da raspravi, „da li je Njegoš upotrebio građu za drugu maštaniju iz neke naše narodne pripovetke ili je to ostatak njegova čitanja ‚Fausta‘ i nesvesna reprodukcija iste scene“. Ova njegova pretpostavka njemu „ne malo ne izgleda nemogućna“.

Na to sam pak nadovezao ovo: „Ma moje je uvjerenje bilo i onda, pa i danas je još, da su ‚Latini‘ doista ‚na pazaru‘ izvodili sva tri maštanija. A jamačno bi se moglo o tome naći što i u arhivi gradskoj (jer su ispred razjarenog naroda utekli u Kotor Latini), da se kogod odluči pa je stane prebirati. I dok nemamo opravdanoga razloga da sumnjamo u istinitost riječi pjesnikovih, što se tiče mjesta, gdje su se ona po pričanju ‚jednoga đeda‘ dogodila, dotle ostaje i najoštroumnije isticanje drugoga maštanija kao ‚tuđega elementa‘ još uvijek pod pitanjem. Ima doista srodnosti između epizode u ‚Fausur i ovoga maštanija u ‚Gorskom Vijencu‘, jer u njima dolaze riječi *grozd*, *nos* i *britva* (nož); ali je ipak velika razlika naročito u tome, što po ‚Faustu‘ — ‚držahu jedan drugog za noseve i noževe ispod noseva‘, a po ‚Gorskom Vijencu‘ je svaki sebe za nos dohvatio, dogna britvu do svojega nosa! A kad bismo se hvatali i mi za riječi piščeve, onda bi ta razlika kud i kamo veća bila, jer su gosti Faustovi držali jedan drugog za noseve, t. j. imali su svaki po više nosova (nosovi je prvi padež množine, poštovani pisce, a ne nosivi), dok u Crnogoraca bješe samo po jedan nos.“¹

„Ne uzmogne li se na silu pronaći još kakva srodnost prvoga i trećeg maštanija s epizodama u djelima drugih pjesnika i velikana svjetskih; a potvrdi li se nasuprot da je zaista bilo ovakih opsjenara u Boci, onda će pred očima našima zasjati se u jačoj svjetlosti lik genija iz poludivlje i opore zemlje Ivanbegove.“²

¹ U „Rječniku hrv. ili srp. jezika“ samo je jedan primjer za riječ „nos u ljudi“ u množini, i taj je dakako nosovi. „Da ne usmrđim naši(h) nosovah i ovoga svetoga mista“ (F. Lastrić). Nosovi je ime i šumi n Srbiji u okrugu rudničkom.

² Dr. A. Šmaus tražio je izvore za „Luču Mikrokozma“ čak u Miltona i Dantea („Мисао“, sveska 137. i 138.).

Odmah nakon članka profesora Jovana Skerlića — sad ne znam, da li prije ili poslije moga navedenoga-osvrta — dokazivao je dr. Tihomir R. Dorđević u „Караџићу“ (za 1901., str. 138. do 142.), da Obradovo pričanje „nije uzeto iz Getea (naime iz ‚Fausta‘), već iz narodnoga pričanja i to čelo, a ne samo o nosovima i grozdovima. — Ono pak nije moralo biti izvorno naše, već je moglo biti od nekuda i uneseno u naš narod kao takvo. Ali su mu, što je mnogo verovatnije, mogli dati povoda i kakvi mađioničari i ‚komendijaši‘. koji su ‚iz Taliје ili otkud drugo‘ možda dolazili i među naš narod, naročito u zapadne primorske krajeve, na primer u Dalmaciju i Boku Kotorsku. Za Boku i sam Obrad kaže da su u nju ‚*eбun* dohodili‘.¹⁴ Jedan izvanredan primjer za ovakovo maštaniје ili sugestiju zbio se i 1925. godine u Dubrovniku, naime da je kip Majke Božje prevrtao očima, i dakako da je pobožni svijet svojim očima baš vidio to čudo, -- premda je zatim posebno povjerenstvo ustanovilo, da i svetački kipovi nemaju životne snage ni u očima!

Akademik Ljuba Stojanović saopćio je iza ovoga dokazivanja. „da je kao dete slušao u Uzicu (istina od pismenoga varošanina) varianat gde se mesto grozdova pominju lubenice“.¹

Premda se dr. Tihomir R. Dorđević nije izvolio osvrnuti ni na isticanje ovih primjera za sugestiju, ipak njegovo dokazivanje na koncu konca potvrđuje samo moje istaknuto uvjerenje, kojega se i sad čvrsto držim: e su opsjenari ili komedijaši Latini doista dolazili „iz Italije ili otkud drugo“ baš u Boku i tu izvodili sva tri inaštaniја, koja su se onda po narodu raščula. pričala i prepričavala, dok najzad nijesu kao „narodna pripovijetka“ na usta Obradova unesena u „Gorski Vijenac“. Tko zna bolje, rodilo mu polje!²

¹ Ova napomena akademika Ljube Stojanovića, da je drugo maštaniје slušao od „pismenoga varošanina“, dovodi me na pomisao, e se preko ovakih pismenih ljudi, koji su čitali „Gorski Vijenac“, a izašlo je prvo izdanje još 1847. godine, raznijelo to maštaniје i u najudaljenije krajeve od Dalmacije i Boke Kotorske. A kad se na pr. danas dogodi kakav izvanredan slučaj u jednome selu, ide kao na, krilima od sela do sela, i već će u desetom selu biti tako preinačen, da ne će biti ni nalik na sam slučaj. Tako mi se čini, da je u Uzicu od „grozda“ postala „lubenica“!

² Kod mene u Osijeku služila je godine 1895. jedna pismena djevojka iz obližnjega Tenja; i ona je kazivala mojoj čeljadi, kako je k njima dolazio neki čaratan, koji je svoje majstorije pokazivao u seoskoj gostionici. Kad je kazao: „yad voda dolazi!“ — svi su pozadizali haljine i poskakali na klupe i stolove, Nastala je dreka i strava, koja je prestala, kad je nzviknuo: „Karoline, Gospar, rückwärts!“ Po ovoj zapovijedi bio je čaratan Nijemac.

Ovom zgodnom prilikom želim da obnovim prigovor kritičara Dušana S. Nikolajevića. premda se i mene tiče, svima književnicima, koji su tražili i još traže izvore za glavnije misli Njegoševe poezije: „Trebalo bi prestati sa tim nekulturnim komparisanjem Njegoša i Dostojevskog, Gorskoga Vijenca i Fausta, Njegoša i Darvina itd. itd.“ („Бранково Коло“ za god. 1912., str. 481.), -- ali da je i sam, zacijelo komparisanjem, presudio: da „u Njegoša nema ni filozofije ni velike religije“.

IV.

Domazet.

Različni slučajevi mogu biti, da jedan čovjek uđe u kuću, iz koje se oženio, sa ženom i djecom. Taj se prizećeni čovjek „u narodu zove različitim imenima: *domazet*, *domazetović*, *dohodac*, *privuk*, *pripuz*, *uljez*, *utoskalo*, *prizetko*, *prišućko*, *privodnjak*, *priodnjak*, *prizetnjak*, *prisvarak*, *babosuk* (ako se prizetio kod udovice)“. Ovih 14 imena sabrao je dr. Tihomir R. Dorđević iz 3 izvora, koje je naveo, ali tačno. bez prigovora.

Da je zavirio u Broz-Ivekovićev „Rječnik lrv. jezika“, našao bi u njemu *prizjenja* i *prišupak*. U „Rječniku hrv. ili srp. jezika“ dolazi *nakućnjak* i *došljak* (iz jagoo'inskoga okruga kao dopuna), a iz „Насеља Срп. Земаља“ (I. knjiga, str. 204.) ispisao sam davno samo nova imena: *lidalo*, *vardup*, *kugoušnjak* i *prišeljak* (pisca sam zaboravio). Sam pak zabilježili u Binguli (Srijem) *ukliz*; no čuli u razgovoru, da u jednome drugom srijemskom selu bješe neki čovjek s nalijepim nadimkom *pican*, te poslije njegove smrti da je prešao i na sina njegova. Po uvjerenju toga izvjestitelja i *pican* je bio *domazet*.¹ Ali je on služio kao vojnik u Hrvatskom Zagorju i reče mi, kako se *domazet* tamo zove jednim sličnim imenom, naime *pi . . ek*, ali ga ja ne uzimam zasad s ovih deset novih imena. A jedno mi je ime mnaklo iz „Rječnika lrv. ili srp. jezika“; pa bit će ih još i nezabilježenih i novih, jer naš narod umije da pravi i učtive i nepristojne nadimke, kako je kad raspoložen, a i prema onome, na koga nišani.

S imenom *utoskalo* u vezi je glagol *utoskati*, a s *ukliz* — *ukliziti*. Ostalo neka ispredaju filolozi. A inače je po Lici bilo i bit će *domazeta*, koji nijesu smatrani kao „najamnici“ ili najmeuici

¹ I u Lici se čuje ovaj nadimak, ali za čovjeka, koji voli ženske.

na tuđem imanju, već kao prave gazdekanje, jer su bili vrijedni, poštteni i štedljivi, — u svačemu bolji nego da su ostali na podijeljenoj očevini!

Ipak sam naknadno našao za domazeta ime *papuzan* u „Rječniku hrv. ili srp. jezika“, ali u svojim bilješkama iz istoga izvora ovo: „zovak je papuzan. uvinča se“ (u Hercegovini). Vidi i kod riječi 2. laž s primjerom: otišao u laž, kad tko ude ženi u kuću; uprav je riječ *ulaz*.

